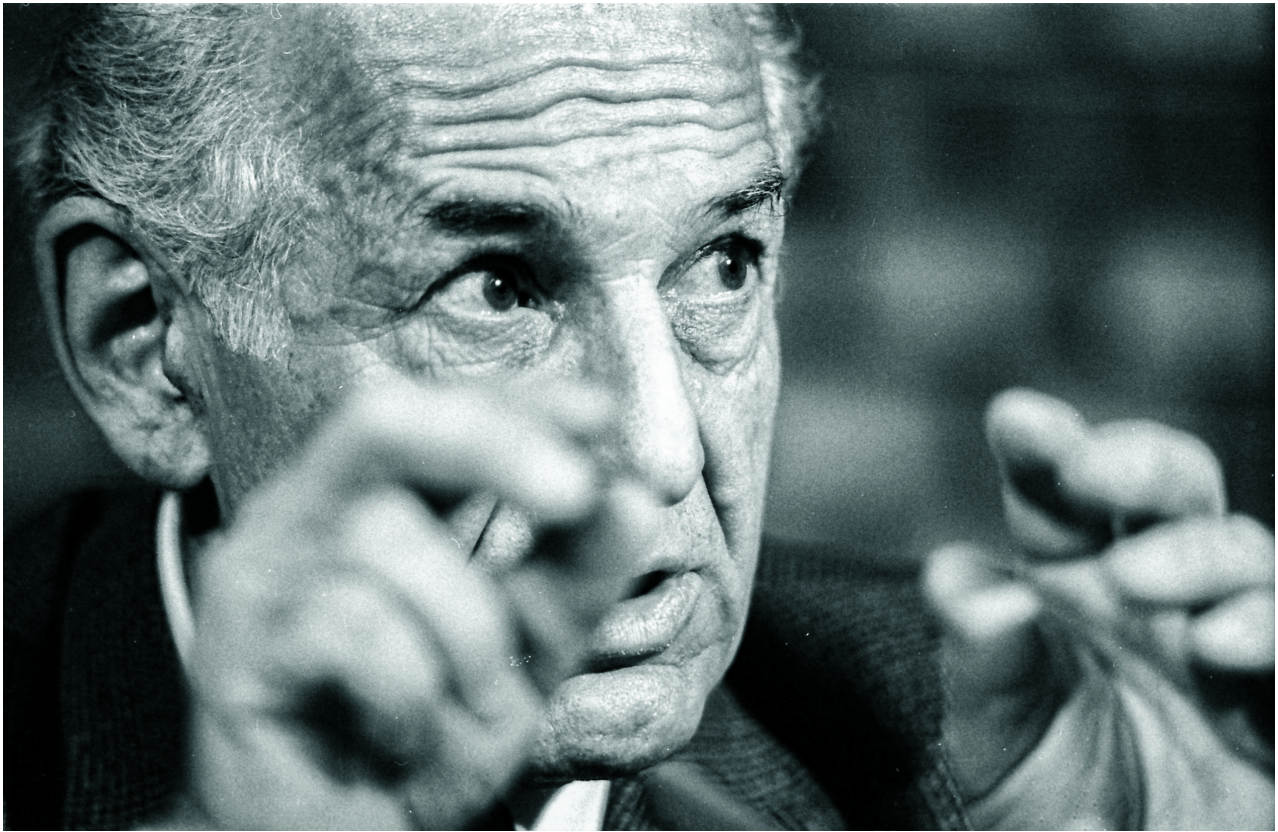

Nyers Rezső rendszerváltása | Jelen

jelen.media/kozelet/nyers-rezso-rendszervaltasa - az előadás kapcsán készült cikk a Jelen hetilapban

2023. április 6.

Lakner Zoltán | 2023.04.06. 23:22

Idén száz éve született Nyers Rezső, az MSZMP utolsó, az MSZP első elnöke, akinek alakját mára kissé elfeledte a hazai közélet, holott tevékeny szerepet játszott a Kádár-kori gazdasági reformok egyik irányítójaként az 1960-1970-es években és a békés, tárgyalásos rendszerváltás folyamatában az 1980-as évek végén. Utóbbi időszakról szól ez az írás, amely előadásként a Szociális Demokráciáért Intézet Nyers Rezsőről szóló konferenciáján hangzott el, március 22-én, később pedig egy tanulmánykötetben is napvilágot lát, a konferencia többi hozzászólásával együtt, kibővített változatban.

Egy 2019-es előadásában, a Belvárosi Szabadegyetemen Tamás Gáspár Miklós a magyar történelem legmegragalmazottabb időszakának nevezte a rendszerváltás korszakát. Történt ez annak ellenére, hogy a megragalmazott, azaz az aktuális hatalom történelemszemlélete által eltorzított korszakok nagy számban állnak rendelkezésünkre, s ugyancsak annak ellenére, hogy éppen Tamás Gáspár Miklós volt az egyik legjelentősebb kritikus mindannak a politikai és társadalmi kárnak, ami a rendszerváltás hogyanjából adódott. Nem feledkezett meg azonban arról, hogy temérdek jószándék, Magyarországon szokatlan méretű állampolgári aktivitás és a vélemények burjánzó sokszínűsége is jellemezte ezt a korszakot.

Annál is inkább indokolt szót ejteni az akkori történésekről, mert a mai hivatalos emlékezetpolitika hovatovább már szinte egyedül Orbán Viktor alakján keresztül mondja el a kommunizmus bukását, minthogyha a jelenlegi miniszterelnök újrateremtési beszédével egyszemélyben üldözne volna ki az oroszokat Magyarországról – mígnem aztán negyedszázad múltán visszahívta őket. Eközben a valós történet elmesélhetetlen anélkül, hogy már Grósz Károly és Gorbacsov tárgyalásain szó esett a csapatkivonás lehetőségéről, s hogy az erről szóló megállapodást még az első szabad választást megelőzően aláírta Horn Gyula külügyminiszter. Anélkül sem teljes a kép, hogy tudnánk, nem Orbán beszélt elsőként nyilvánosan a megszálló csapatok távozásának szükségességéről 1989. június 16-án. Ez már az ellenzék több mint harminc szervezetének – Cserhalmi György által felolvasott – március 15-i nyilatkozatában is benne foglaltatott.

Ez a korszak tehát korántsem egyszereplős és egylényegű, és a sok szálon futó eseményekben komoly szerepet játszottak azok is, akik a baloldal demokratikus megújítását tűzték ki céljukként. Nyers egyike volt ezeknek a politikusoknak, egyúttal azoknak az állampárti szereplőknek, akik világosan látták nemcsak azt, hogy a dolgok nem mehetnek úgy tovább, mint addig, de az idő múltával azt is egyre pontosabban érzékelték, sőt egyre inkább helyesnek is tartották, hogy szűnjön meg az egypártrendszer, jöjjön létre valamiféle hatalommegosztás, legyen versengés a szavazatokért. Ettől kezdve pedig egy széles baloldali koalíció kialakításával és annak választáson elnyert felhatalmazásával látták lehetségesnek a politikaformáló szerep megőrzését.

Nyers Rezső baloldali politikus volt, a demokratikus rendszerváltásban a baloldal újraértelmezésének lehetőségét kereste, célja pedig egy baloldali centrum – szemben például Pozsgay nemzeti centrumról alkotott elképzelésével –, illetve egy reformkommunista-szociáldemokrata híd létrehozása volt.

Még egy előljáró megjegyzés szükséges Nyers alakjának megértéséhez, ami egyúttal magyarázat is lehet arra, hogy a személyét miért említik ritkábban a rendszerváltás elbeszélőiben. Több kortársával – Grósszal, Berecz Jánossal, Pozsgayval, más módon Németh Miklóssal és Horn Gyulával – ellentétben sosem törekedett a főhatalomra. Hogy ez egy politikus esetében jó vagy rossz tulajdonság, erre nehezebb egyértelműen válaszolni; rossz, ha nem tud az elképzeléseinek olyan erővel érvényt szerezni, mint azt tehetné a nagyobb hatalom birtokában, és jó, ha a hatalom nem annyira akarásával bővíteni tudja szövetségesei körét és mozgásterét.

Speciális helyzetét ő maga jellemezte akként az Új Márciusi Front (ÚMF) 1988. november 5-i nyilvános rendezvényén: *„Én magam a hatalomban is vagyok, meg a nem hatalomban is vagyok”*.

Az újbóli PB-tagsághoz azonban hosszú út vezetett. Huszár Tibor idézi fel a Nyers Rezsővel folytatott életútinterjúban a Valóság szerkesztőségi ülését, amikor nekiszegezték a kérdést Nyersnek – aki ekkor már évek óta kívül volt a hatalom sáncain, Kádárral érdemi beszélő viszonya nincs, ezzel szemben az MTA Közgazdaságtudományi Intézete

vezetőjeként, majd tanácsadójaként a közéletben továbbra is jelen van –, hogy ő és Pozsgay mikor kerülnek be a PB-be? A Huszár Tibor által felidézett történet szerint Nyers annyit válaszolt: nagyon nagy válság kell ahhoz. 1982-ben jártunk ekkor.

Említésre érdemes egy 1983-as interjú is, amely a Figyelő című hetilap karácsonyi számában látott napvilágot, illusztrálva Nyers nyilvános használatra szánt gondolatait, még mindig távol a rendszerváltás, de még a „modellváltás” felmerülésének idejétől: *„Ma nincs alternatívája a reformpolitikának, ma már elvszerűen nem tudunk mást választani (...) a magyar politika (...) bizonyos fokig még mindig nélkülözi azt, hogy helyesen tudja értékelni, beállítani a politikai mozgástérbe a különböző vélemények együttes jelentkezését (...). Ehelyett hajlamosak voltunk arra, hogy a régi módon a monolit egységet próbáljuk tükrözni minden kérdésben.”*

A nyolcvanas évek első felében tehát Nyers nyíltan beszélt a gazdasági reformok folytatásának szükségességéről, holott maga Kádár ezekben az időkben már a gazdasági reform megfékezésében gondolkodott, politikai megfontolásokból, tudniillik, hogy még több piaci logika beengedése a rendszerbe már magát a szocializmust számolná fel. Nyers mondataiból az is kirajzolódik, hogy a gazdasági reformról folytatott vitát nem látta másképpen lehetségesnek, csakis úgy, hogy a politikai döntéshozatalban ugyancsak megkezdődik valamiféle demokratizálás, a monolit egység nyögvenyelős fenntartása helyett.

Az a bizonyos „nagyon nagy válság” aztán 1988-ra következett be: a Kádár bukását hozó májusi pártértekezlet után Nyers Rezső tizenhárom év után visszakerült a PB-be – Pozsgayval együtt –, novembertől ismét kormánytag (korábban 1960-1962 között volt pénzügyminiszter), államminiszterként, immáron Németh Miklós kormányában.

Ámde, már jóval a pártértekezletet megelőzően, 1987 második felében felmerült a Valóság szerkesztőségi ülésein az ÚMF létrehozásának igénye és maga az elnevezés is. Felhívásukat 1988 márciusában szövegezik meg, az aláírók körének politikai spektruma az akkor még csak központi bizottsági tag Nyerstől a Nagy Imre-per vádlottjáig, Vásárhelyi Miklósig terjedt. Nyers nyilvános szerepvállalását a még Kádár által irányított PB helyteleníti, ami a beindulófélben lévő rendszerváltó folyamatot nem akasztja meg, magát az ÚMF-et azonban fél évvel feltartóztatja. A felhívás csak szeptemberben kerülhet nyilvánosságra.

E szöveg fontos tartalmi összetevője az 1988 elején nyíltan még nem hangoztatott „válság” kifejezés tudatos alkalmazása. Ezen kívül a közelmúlt újraértelmezésének kísérletére is vállalkoztak az aláírók, az általuk vállalhatónak ítélt baloldali hagyományok keresésére. Ennek kapcsán 1956 értelmezésének átformálásába is belekezdtek:

„Folytatni szeretnénk a magyarországi szocializmus megújítására irányuló törekvéseket, amelyek az 1953-as >>új szakasz<<-szal kezdődtek; 1956-ban a demokratikus szocializmus megteremtésére tett kezdeményezésekkel folytatódtak, ám a

tragikus végkifejlet miatt nem szembesülhettek a gyakorlati megvalósítás próbatételével.”

Világosan látszik, hogy az 1956. október-novemberi események egyáltalán nem az ellenforradalmi keretben jelennek meg. 1988 márciusában az sem keltett volna kisebb feltűnést, hogy az ÚMF felhívásának aláírói, közöttük egy KB-tag, a párt vezető szerepének újragondolási lehetőségét is a feladatok közé sorolja.

Az ÚMF-felhívás sorsából több minden láthatóvá válik Nyers rendszerváltó tevékenységét illetően. Az egyik, hogy Nyers sok mindenben előfutár, vagy talán pontosabb úgy fogalmazni, hogy számos vezetőtársához képest gyakran ismerte fel pontosan és jelenidőben a társadalmi-politikai folyamatok irányát, ebből következően pedig politikusként megpróbált „a görbe elé lépni”. Felismerte, hogy az események után futva nem lehet befolyást gyakorolni a fejleményekre, de azt is, hogy a cél nem lehet az állampárt csorbítatlan hatalmának megőrzése, sokkal inkább egy szociáldemokratizálódó pártreformra kell törekedni, hogy a baloldalnak legyen érvényes ajánlata az egyre sokszínűbbé váló politikai térben a társadalom számára. *„A reformok módszerét nézve is válságban vagyunk”* – mondta az ÚMF 1988. novemberi rendezvényén, arra is utalva, hogy az MSZMP egyre inkább lemarad a mind gyorsabb eseményektől.

Ugyanebben a hozzászólásában elutasította azt a tételt, miszerint a szocializmusnak „elvileg” az egypártrendszer alapján kellene állnia, és azt a magyarázatot is elvetette, hogy a pártrendszer sorsa „történelmileg így alakult” volna. Ezek világos célzások arra, hogy az egypártrendszerhez konkrét politikai döntések vezettek, amelyeket adott esetben meg lehet változtatni. De célzás arra is, hogy a többpártrendszerű versengés a küszöbön áll, s ez *„nem állami engedélyezés kérdése, ha létrejön, akkor tudomásulvétel kérdése lesz”*. Habár Nyers tartott attól, hogy a pluralizmus első körben egy amolyan „mindenki mindenki ellenzéke” típusú helyzethez vezethet – és ez akadályozhatja a gazdasági válság kezelését –, úgy gondolta, a politikai szervezkedés lehetőségének kapuját szélesre kell tárni. Miközben az ő célja a szocializmust támogatók koalíciójának létrehozása volt, azt a véleményt is képviselte egyúttal, hogy a hatalomnak mindenkivel tárgyalnia kell, aki nem a párt megsemmisítésére törekszik, tudomásul veszi (ha nem is támogatja) a Varsói Szerződés létét és az alkotmányos rend – de már egy ekkoriban tervezett új alkotmány – talaján áll. Ezek meglehetősen laza elvárások Grósz Károly 1988. november végi „fehérterroros”, káosszal és anarchiával fenyegető beszédével összevetve.

Ha itt ugrunk egy évet az időben, látjuk, hogy Nyers a baloldali koalícióépítés célját illetően konzekvens maradt. 1989 októberében, már a Magyar Szocialista Párt elnökeként azzal számolt, hogy az MSZP egy baloldali koalíció vezető ereje lehet, miközben a párt maga is egy színes belső koalíció révén válik nyitottá a demokratikus szocializmust képviselő politikai erők felé.

Álljon itt még egy Nyers-idézet az ÚMF 1988. novemberi vitájáról, amely többféle üzenetet is hordoz egyidejűleg: *„Ha csak a felső tízezernek, az elitnek tulajdonítunk hatalmat – akkor ezzel szembe lehet szegezni, hogy ennek az elitnek szembe kell néznie*

napról napra saját alsó rétegeivel. És nem tud tiszta lelkiismerettel szembenézni, és nem tud szavazatot sem kapni, ha nem reformál.” E mondatok jelzik azt, hogy Nyers nemcsak a szerinte szóba jöhető demokratikus baloldali mozgalmak között szeretett volna hidat építeni, de a döntéshozói elit, a politikai osztály és a szélesebb társadalmi rétegek között is, mozgásba hozva a reformfolyamat megnyitása révén a szerveződésre biztatott állampolgárok széles körét. Benne van a fenti mondatokban az is, hogy a hatalmat még birtokló MSZMP-nek elemi érdeke, hogy maga haladjon a reformok élén, máskülönben nem csak a hatalomból zuhan ki, de a baloldali válaszok esélyét is gyengíti. Mindezekon felül már ekkor, 1988 novemberében, arra utalnak Nyers mondatai, hogy előbb-utóbb választáson kell majd megküzdeni a szavazók bizalmáért.

A Nyers által elgondolt baloldali koalíció közös bázisa a demokratikus szocializmus volt. Ez nem csak a szocialista demokrácia megfordításával operáló retorikai fogás volt – és ekként a fosztóképző kicserélése. Egyrészt azzal számolt, hogy az 1945 utáni politikai-társadalmi változások egy sajátos történelmi örökséget alakítottak ki, amit nem lehet félretolni. Másrészt pedig a nyugati szociáldemokrata pártok is a demokratikus szocializmus kifejezést használták a Szocialista Internacionálé 1989 júniusában elfogadott stockholmi elvi nyilatkozatában, ellenpontozva az ekkor tetőpontján lévő neoliberális-neokonzervatív ideológiai befolyást, miközben persze ez az egyenlőség- és igazságosságelvű szocialista politika a demokrácia és az emberi jogok talaján állt. Ez a megközelítés Nyers számára is elfogadható, sőt rokonszenves volt, miközben a gazdasági szerkezetben egy olyan „szocialista piacgazdaságot” látott megvalósíthatónak, amely *„jelzi a nem kapitalista jelleget és jelzi a piacgazdaságot is. Úgy kell értelmezni, hogy igazi piacgazdaság kell legyen, ám széles körű szocialista politikával körítve és befolyásolva.”*

Nyers megszólalásaiban megtaláljuk a tulajdonviszonyait és irányítását tekintve vegyes gazdaság melletti elköteleződést is, amiről azt mondta, különbözni fog a tőkés típusú vegyes gazdaságtól, bár annak nem ellentéte, de alternatívája lehet. A Szövetkezetek Országos Szövetsége egykori elnökétől és az új gazdasági mechanizmus egyik fő támogatójától nem meglepő a vegyes gazdaság gondolata. Ennek kapcsán az lehet figyelemre méltó, hogy a rendszerváltás során végbemenő gazdasági átmenet eszerint nem volt alternatíva nélküli, legalábbis rendelkezésre álltak másféle elképzelések is, nem csak az, ami végbement. Amiként egyébként az államszocializmusok szétesése nyomán eltérő kapitalizmus-típusok jöttek létre szerte Közép-Európában, amiről az érdeklődő olvasó sok mindent megtudhat Andor László vagy Dorothee Bohle és Greskovits Béla kutatásaiból, írásaiból. Meg kell jegyezni azt is, hogy a vegyes gazdaságra utaló szövegrészek még évekig jelen vannak az MSZP programdokumentumaiban, hogy aztán nagyjából 1992 után teljesen kivesszenek a hivatalos megszólalásokból.

Annak bizonyítása nem igényel nagy erőfeszítést, hogy Nyers rendszerváltó céljai nem valósultak meg. Részben talán azért sem, mert nem volt hajlamos olyan avantgárd politikai megoldásokra, nyilvánosságpuccsokra, mint Pozsgay – aki azonban ezzel együtt is bukott emberré vált 1990-re –, ahogyan például nem törte át a pártfegyelem korlátját az ÚMF felhívásának aláírójaként, 1988 márciusában. Nem hágtá át a párthatárokat 1989 áprilisában – ahogyan akkor Pozsgay sem –, amikor a reformkörök kecskeméti

rendezvényén sokak szerint a levegőben lógott a pártszakadás. A reformer pártvezetők azonban azt mérlegelték, hogy légüres térbe kerülhetnek, ha kiszakadnak a politikai-igazgatási-erőszakszervezeti hatalmát még valamennyire őrző állampártból, így inkább annak belső reformfolyamatát igyekeztek gyorsítani. Talán azt is látták, hogy maga a reformkörü mozgalom is annyira heterogén, hogy kiléptetni az MSZMP-ből jóval könnyebb, mint gyorsan új párttá szervezni.

Nyers azonban, aki az 1975 utáni belső politikai száműzetése idején is kitartott nézetei mellett, nem valamiféle vaskalapos pártfegyelemben gondolkodott 1988-1989-ben sem. Egyfelől, mint láttuk, politikai megfontolások vezették, hogy az MSZMP/MSZP keretei között maradt, másfelől egész egyszerűen ezt látta megfelelő politikai közegnek a demokratikus szocializmus, mint társadalmi és politikai alternatíva képviselőjére. Ez a mélyebb értelmű lojalitás vezetett ahhoz, hogy Nyers végül is bezárult egy olyan politikai szervezet keretei közé, amely egyre inkább kiszorult a politikai folyamatok centrumából.

Bizonyára azt is felmérte, nem is lehet ez másképp, mivel egyúttal sosem törekedett a múltja átírására, életrajza visszamenőleges kiegyenesítésére. Vállalta, hogy fiatal káderként nem ellenezte a kommunista és a szociáldemokrata párt 1948-as – utóbbira nézve – kényszerű egyesítését, és azt is, hogy 1956 után Kádár mellé állt, tévesen ítélte meg Nagy Imre politikáját és a kivégzéséhez vezető perét. Ilyen előzmények után nem is fogadták volna szívesen az újjáalakuló szociáldemokraták soraiban. Miközben viszont Nyers reformelkötelezettsége nyilvánvaló volt, az MSZMP elnökeként hosszú beszédben méltatta Kádárt annak koporsójánál a Munkásmozgalmi Pantheon előtt, ami 1989 júliusában aligha a reformimázs erősítését szolgálta. Mégis megtette, mert felvállalt feladatához tartozott ez a kötelezettség, és az ország múltját sem megtagadni, inkább értelmezni próbálta.

Mindezekből egyenesen következnek Nyers Rezső rendszerváltási kudarcai. Ezek egyike, hogy nem jött létre híd az MSZMP/MSZP és az MSZDP között, külön-külön és egymás ellen küzdöttek az általuk elképzelt baloldali szavazók voksaiért. Az MSZP nem lett meghatározó erő az első szabadon választott országgyűlésben, habár legalább bejutott, ellentétben a szociáldemokratákkal, és így esélyt kapott egy baloldali alternatíva felépítésére.

Nyers a rendszerváltó folyamat során sokszor jól látta, hogy pártja le van maradva az eseményektől, mégsem tudta ő maga sem ledolgozni a növekvő hátrányt. Egy ponton túl valószínűleg már nem is lehetett visszavenni a politikai kontrollt, ami az ország és a demokratikus átmenet szempontjából inkább jó volt, de Nyers maga nem így képzelte el az események lefolyását. Amiként az sem a tervei szerint alakult, hogy az MSZMP utolsó és az MSZP első kongresszusát követően a várt 300-500 ezer átlépő párttagnak csak a 10-12 százaléka jelentkezett a szocialistáknál. Nem maradtak meg a munkahelyi pártszervezetek sem – amúgy szintén helyesen –, mivel még a négyigenes népszavazást megelőzően döntött a megszüntetésükről az országgyűlés, hiába volt még többségben az MSZP, amelynek elnöke, Nyers, ragaszkodott e szervezeti előny megőrzéséhez.

Legfőképpen pedig, nem jött létre a demokratikus szocializmus, meg a szocialista, de még szociális piacgazdaság sem. A gazdasági és társadalmi átmenet fájdalmas volt, az akkor megtapasztalt biztonságvesztés évtizedekre, máig hatóan traumatizálta a magyar társadalmat. Egy későbbi, majdani, remélt demokratikus rendszerváltásra vonatkozóan égető kérdés, hogy lehet-e, szabad-e bármikor alternatíva nélkülinek tekinteni az átmenet útját.

A rendszerváltást Nyers tehát inkább kudarccal végezte, mint sikerekkel. 1990 májusában az MSZP vezetéséből is kiszorult, mivel Horn Gyula csak ezzel a feltétellel vállalta el a pártelnöki posztot. Mégis, Nyers kompromisszumkereső, a kellemetlen realitásokkal is szembenéző politikusi hozzáállása sokat számított abban, hogy az átmenet demokráciához vezetett és békésen zajlott le. Az átmenet társadalmi fájdalmainak enyhítésére való törekvését a tényleges események visszamenőleg jelentősen felértékelik, és viszonyítási pontot jelenthetnek a minden bizonnyal szép számmal előttünk álló újabb krízisek és traumák kezelésének megkísérlésekor.